

ORHAN KEMAL'İN HUKUK VE ADALET ANLAYIŞININ MARKSİZM IŞIĞINDA İNCELENMESİ

AYBEK CANBEK¹

Özet: Toplumcu bir yazarın diyalektik materyalist olması gerektiğini düşünen Orhan Kemal'in, eserlerine yansıttığı hukuk ve adalet anlayışının yazarın kendi dünya görüşü olan Marksizm ışığında incelenmesi amaçlanmaktadır. Kapsam olarak Orhan Kemal'in eserleri ve hayatı belirlenmiştir. Yöntem, öncelikle hukuk ve adaletin Orhan Kemal için ne ifade ettiğinin tespit edilmesi, ardından eserlerinden ve yaşantısından örneklerle tezin güçlendirilmesi ve gerekçelendirilmesi şeklindedir. Sonuç: Hukuk, hukukun sınırları dışına çıkılarak, aşılarak ve daha temel bir yapıya ulaşarak incelenmelidir. Bu da üretim ilişkileridir. Eserlerinde dönemin üretim ilişkileri sonucu toplumun şekillenmesiyle mevcut hukukun oluştuğu, egemen sınıfın etkisiyle düzenlendiği ve onların menfaatine işlediği görülmektedir. Adaletin de ancak adaletsizliğe uğrayanların birlik ve beraberliğiyle sağlanacağı anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Marksizm, Sosyal Adalet, Sınıf İlişkileri, Sömürü

¹ ANADOLU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ

Giriş

Orhan Kemal'in hukuk ve adalet anlayışını çözümlene denemesi

Her edebiyat ürünü yaşamın anlatmak istediği yönünü içinde barındırır. Fakat edebiyat eserinin gerçekleri verme yöntemi bilim eserinin gerçekleri verme yönteminden farklıdır. Edebiyat eserlerinin kendine özgü imajları vardır. Fakat her edebiyat eseri, içinde bir düşünceyi barındırmaktadır ve her yazar belli bir görüş bağlamında eserlerini vermektedir. Eserlerin çözümlenmesi esnasında çözümün anlamlı kılınabilmesi için öncelikle yazarın felsefi ve sanatsal görüşü anlaşılmalıdır. Daha sonra eserleri bu kavramlar çerçevesinde çözümlenmelidir.

Orhan Kemal için özellik arz eden durum hayat felsefesi ve sanatının birbirinden ayırlamamasıdır. O, felsefesinde de tıpkı yarattığı karakterlerde olduğu gibi kendini bulmuştur. Maddi sıkıntı çekmiş, emeği sömürülmüş, ezilen sınıfa ait olmuştur. "Küçük Adam" olup şehirden ayrı kalmış, "72. Koğuş" insanı olup hapis yatmıştır. Toplumcu bir yazar olarak da hayatını içinde büyümüş olduğu bozuk düzene karşı mücadeleye adanmıştır.

Orhan Kemal ile yapılan röportajlarda "toplumcu bir yazar materyalist olmalıdır, fakat bu öyle bir materyalizm olmalıdır ki metafiziği reddeden diyalektik materyalizm olmalıdır" (Varlık, 15 Ocak 1966) ve "Ben aydınlık gerçekçi bir yazarım." (Varlık, 15 Ocak 1966) Cümleleriyle hem felsefi dünya görüşünü hem de sanat anlayışını ifade etmiştir. Ben de bu ifadelerinden yola çıkarak eserlerini değerlendirirken gerçekçi bir yazar olmasını göz önünde bulundurarak diyalektik ve tarihi materyalizm ışığı altında döneminin toplum yaşantısıyla birlikte yazarın eserlerine yansıttığı sosyal adaletsizlik temelli hukuk ve adalet anlayışını yorumlamaya ve insana bakışını incelemeye çalışacağım.

Ana Metin

Öncelikle değinmek gerekir ki Orhan Kemal'in diyalektik materyalist olmasından hareketle pozitif ve ideal hukuk anlayışının olmadığı, hukuku, toplumu doğrudan şekillendiren ve etkileyen bir etken olarak kabul etmediği, aksine dönemin üretim ilişkileri sonucu toplumun şekillenmesiyle mevcut hukuk anlayışının geliştiğini düşündüğü ve hukukun buna göre egemen sınıfın etkisiyle düzenlendiğini ve egemen sınıfın çıkarı doğrultusunda işlediğini düşündüğü sonuçlarını çıkarabiliriz.

Tıpkı hukuku, toplumun alt yapısını oluşturan unsurların şekillendirmesi gibi biz de Orhan Kemal'in hukuka bakışını toplum üzerinden , yani topluma bakışı üzerinden incelemeliyiz.Bu da hukuk kavramının sınırları dışına çıkarak, onu aşarak ve daha temel bir yapıya ulaşarak gerçekleşmelidir.Hukukun, kavram olarak içinde kalmak ve onu kendi sınırları içinde açıklama girişiminde bulunmak, öncelikle Marksizm 'in temel tezine ve dolayısıyla Orhan Kemal'in fikirlerine sadık kalmamak sonucunu ortaya çıkaracaktır.Bu da çalışmamızın sistematğine uygun düşmez ve onu anlamsızlaştırır.

Peki neden Orhan Kemal'in hukuka dair derinlikli, yönlendirici ve idealize edici belirgin fikirleri yok? Orhan Kemal'in hayatından biliyoruz ki hem babasının hukuk öğrenimi görmüş ve hukukla alakalı mesleklerde bulunmuş olması, hem de kendisinin zaman zaman yargılanmış ve hüküm giymiş olmasından dolayı dönemin hukuk yapısına uzak olmadığını söyleyebiliriz.Bir yazar olarak hayatını bu kadar etkilemiş bir kavrama yakın olması, en azından bu kavrama dair belirgin fikirleri olması beklenebilir.Fakat biz daha önemli bir şey biliyoruz.Orhan Kemal, hayatı boyunca maddi zorluklar içinde bulunmuş ve bunu aşmaya çalışmıştır.Hatta öyle bir konumda bulunmuştur ki kendisi de toplumun sömürülen sınıfında yer almak durumunda kalarak , hem yazılarıyla hayatını kazanmaya çalışarak hem de toplumun maddi sıkıntı içinde olmasına neden olan unsurlara bu yazılarda yer vererek, bunlara karşı sanatıyla mücadele etmiştir.

Yani Orhan Kemal'e sömürü, sınıflı toplum yapısı, üretim ilişkileri gibi, hukuktan daha yakın kavramlar vardır.Buradan yola çıkarak Orhan Kemal'in düşünsel hayatını öncelikle etkileyenin hukuk değil, toplumsal yaşam ve kendisinin de proleter olarak içinde bulunduğu üretim ilişkilerinin toplumsal sonuçları olmuştur.Bu bilgiden hareketle Orhan Kemal'in toplumcu bir yazar olması kulağa garip gelmiyor.Hatta O, toplumun nihai refahını Marksist felsefede ve sosyalist sistemde görmüştür.Dolayısıyla eserlerinde hukuka ilişkin fikirlere yer vermek yerine sosyal ve toplumsal adaletsizliklere ilişkin fikirlere yer vermiştir.Nihai

refahın sosyalizm ile geleceği fikri de ideal hukuk anlayışının olmaması sonucunu doğal olarak çıkarmaktadır.

O, insanın suç işleme (daha doğru bir ifade ile pozitif hukukun suç olarak nitelendirdiği eylemleri yapma) eğilimine maddi imkansızlıkların yol açtığı düşüncesini benimser.İnsanların mecbur oldukları için, pozitif hukukun suç olarak nitelendirdiği eylemleri yapmak durumunda kaldıklarına inanıyor.O'nun karakterleri salt suç işlemek için suç işlemez, ihtiyacı olduğu için ya da çevresindekiler tarafından suç işlemeye itildiği için suç işler."Bir hırsız ihtiyacından dolayı çalar.Fakat yaptığı şeyin kötü olduğunu bildiği için, yaptıklarını insanlardan saklar.Bir hırsıza 'hırsız' dendiğinde kızması, yaptığı şeyi saklaması, onun, yani insanoğlunun özündeki iyilikten gelir.Demek oluyor ki insanlar aslında iyidirler.Onları bozan toplum düzensizliği"(Uğurlu, 1970:42).Fakat eserlerinde ve dolayısıyla dönemin ceza hukukunda ve genel anlamda hukukta mutlak bir sınıf yanlılığı söz konusu olmasına karşın hukuk, belli derecede gerçek bir tarafsızlığa sahip olması dolayısıyla kapitalizmin ve egemen sınıfın bir savunucusu olarak oldukça etkilidir.

Orhan Kemal'in hem kavram olarak hem de pozitif anlamda hukuktan, adaleti sağlama gibi bir beklentisi yoktur.Kavram olarak adaleti sağlama beklentisinin olmamasının sebebi (ki bu aynı zamanda ideal hukuk fikrine sahip olmaması açıklama olarak da kabul edilebilir) son aşamada ideal toplum düzeninin sosyalizm olduğunu düşünmesinden dolayı hukukun git gide sönümlenmesi fikri ve özel mülkiyetin yer almamasından dolayı hukukta sadece ceza hukukuna ve sözleşmeler hukukuna ilişkin sınırlı sayıda norma ve sınırlı vasıfta hukuka ihtiyaç olacağını düşünmesidir.Pozitif hukuktan adaleti sağlama beklentisinin olmaması, mutlak ifadesi kanun biçiminde olan temel toplumsal ilişki, metaların sahipleri arasındaki ilişkidir anlayışı ile açıkça ifade edilebilir.Yani asıl mal sahibi burjuvadır ve kanun gerçekte ancak bunlar arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.Eserlerinde de hukuk, işçi sınıfı aleyhine ve burjuvanın lehine işlemektedir.

Eserlerinde de doğrudan hukuka yönelik bir eleştiri değil mevcut toplum düzenine ve bu düzenin oluşmasına neden olan üretim ilişkilerine (sömürü ve modern köleliğe) karşı eleştirisi ve tepkisi görölmektedir.Orhan Kemal'in adaletsizlik anlayışı hukuksal adaletsizlik değil, toplumsal ve sosyal adaletsizlik şeklindedir.Hukuksal olmasa da toplumsal ve sosyal bir toplum ideali vardır.Bu idealini de sosyal adaletsizliğin sebeplerini tespit edip eserlerinde yansımasıyla ve üstü kapalı olarak bu sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla toplumsal mutluluğa ulaşılacağı mesajını vermesinden anlıyoruz.

Tarihsel materyalizm çerçevesinde bakıldığında, devlet burjuva devletine dönüştüğünde, ceza hukuku sistemi başlarda yerinden edilen köylü nüfusun yoksullaşan kısmını yıldırım için geliştirmiş, ne var ki daha sonradan ezilen sınıfa itaat eder halde tutma aracına dönüşmüştür.Devletin burjuva devletine dönüşmesiyle adalet de burjuva adaletine dönüşür ve burjuva adaleti, cezalandırıcı denklik biçimine bürünür:Cezalandırma anında, cezaevinde ya da suçlunun sonraki meslek hayatında gerçekte ne olacağıyla çok az ilgilenir.

Orhan Kemal, insanın temelde iyi olduğuna ilişkin sahip olduğu fikirle içinde hep bir umut taşır.O, en kötü insanın bile çevresi yardımıyla iyiliğe yönelebileceğini savunur.O'nun insanı adalete kavuşabilir fakat bunu hukuktan bekleyemez, ancak kendi çabasıyla ve kendi sınıfından insanlarla sırt sırta vererek bunu başarabilir. "Ben halkımı, köylümü, bütün köylüleri, bütün fakir fukarayı seven bir yazarım.. Belirli bir takım şartlar yüzünden geri, bilgisiz, görgüsüz, pis kalmış insanların imkâna kavuştukları zaman değişip gelişebileceklerine, ileriliği benimseyeceklerine, uyarlaşacaklarına inanıyorum... (...) Romanlarımdaki iyimserlik bana, halkımızı yakından, çok iyi tanımaktan geliyor. Daha açıkçası ben halkın kendisi, bir parçasıyım. Onun için yakından görüyor, biliyorum ki en kötü insanın bile iyi bir yanı var. Daha açıkçası, en kötü insanı içinde yaşadığı toplum yaratıyor, onun için bizim bulunduğumuz toplumun değil, dünyanın gelecekte düzene gireceğini, düzenli toplum insanların da daha çok mutlu olacağına inanıyorum." (Bezirci, 1984:50-51)

Orhan Kemal 1966 yılında tekrar hapis cezası alması üzerine, kendini dışarıdayken de hapisanenin bahçesinde hissetmesi ve ceza üzerine tekrar içeri alınıyor gibi gelmesinden, kaldığı yerden devam ediyormuş hissine kapılmasından zaten içinde bulunduğu toplumda ve ekonomik şartlarda ceza çeker gibi bir hayat yaşadığını düşündüğünü anlıyoruz.Hatta mahkemenin verdiği hapis kararını temyize göndermemiş olması, hukukun, adaleti sağlayacağı inancının olmamasına ve adaleti hukuktan beklememek gerektiğine inandığına en somut örnektir.

Orhan Kemal, yaşadığı hapisane hayatının, O'nun için bir üniversite olduğunu düşünmektedir.72. Koğuş ve öteki hapisane öyküleri , 72. Koğuş'un insanlarını tanımadan yazılamayacak diyaloglardır.Orada karşılaştığı insanlar kendi sınıfından olan insanlardır.

Orhan Kemal iktidarların her zaman kendilerini haklı, yaptıklarını doğru, bunun dışındaki her şeyi haksız, yanlış gördüğünü fark etmiş, toplum düzensizliğinin de iktidardan kaynaklandığının farkına varmıştır.Sanatını da iktidarla mücadele edecek şekilde, ona karşı gelecek şekilde kurmuştur.Has sanatçının da iktidarla her zaman çatıştığını düşünmektedir.

Eserlerindeki kapitalizm yansımalarını da kolayca görebiliriz.Kapitalist sistemde işçi bir başkası için çalışmaktadır.Bu yüzden de çalışma onun kendi dışında bir şey haline gelir.Ya da ona ait olmaya bir şey.İşçi kendi emeğine ve dolayısıyla da kendi kendisine yabancılaşır.İnsan olarak değerini yitirir.Marx bu durumu yabancılaşma sözcüğü ile ifade eder.Kapitalist toplumda çalışma hayatının düzeni böyledir.İşçi aslında bir başka toplumsal sınıf için köle gibi çalışır.Bu yüzden de hem kendi işgücünü hem de bizzat insani varlığını elden çıkarmış olur.

Orhan Kemal'in Eserlerinden Örnekler

Grev isimli hikayede kanuni haklarını alamayan işçiler İş Kanunu hükümlerinin yerine getirilmesini isterler.Fakat işveren umursamaz ve bunun üzerine işçiler grev yaparlar yani kanuni haklarını kullanarak hukuksuz uygulamaya tepki gösterirler.Bunun üzerine işveren polis çağırır.Polis:"Koskoca mal sahibi, sayesinde karnınız doyuyor" diyerek peşinen hükme varır.İşçi kanunen hakkı olanı almak bir yana gerçekten hak ettiğini bile alamıyor.İşçiye haklı olma ihtimali dahi bırakılmıyor.

Nurettin Şadan Bey isimli hikayede hapis cezasına hükmedilmiş varlıklı kişi cezaevine kendi arabasıyla geliyor.İyi giyimli ve varlıklı birinin hükümlü oluşuna diğer hükümlüler şaşırıyorlar.Varlıklı birinin ceza almış olabileceğini akılları almıyor.Devlet görevlileri de bu varlıklı kişi karşısında ezilip büzülüyor.Hukuk, varlıklı kişilerin karşısında adeta bükülüyor ve esniyor.Burada sadece yargılama sırasında değil infaz sırasında da burjuvanın farklı muameleye tabi tutulduğunu görüyoruz.

Arka Sokaklar isimli hikayede insanlar devletten , sosyal devletin gereklerine uygun davranmasını beklerler.Maddi durumu kötü olana da iyi olana davrandığı gibi davranmasını, gerekli durumlarda pozitif ayrımcılık yapmasını isterler fakat bekleediklerini bulamazlar.Sorunu sırt sırta vererek, yardımlaşarak çözerler.

Burhan Bey isimli hikayede anlaşıldığı üzere devlet, kanun adına çalışan insanları da burjuvaya mensup yaparak burjuvanın menfaatini garanti altına alıyor.Hikayede kanun insanları ile halk arasında ekonomik anlamda kopukluk görülüyor.

Kardeş Payı isimli hikayede hamallar Refik Bey'in işten dönmesine karşı hiçbir hukuki çare düşünemezler.Aslında en önemlisi hukukun kendilerini dinlemeyeceğini ve umursamayacağını da biliyorlar.Çünkü hakim düzen, işçi sınıfına mensup bireyi hukuk karşısında haklara sahip birey olarak kabul etmez.

Yeni Şoför isimli hikayede patronun işçiyi sebepsiz yere işten çıkarılmasına karşı herhangi bir hukuki çarenin dahi düzenlenmemiş olduğunu görüyoruz.Şoför için hukuk, bir seçenek olamıyor.Burada iki farklı sınıfa mensup insan için adalet kavramının farklı anlaşıldığını görüyoruz.İkisinin de kendi adaletlerini sağlama yöntemleri farklıdır.

Necati isimli hikayede hukukun çarklarını döndüren dişliler olarak kabul edilebilecek gardiyanlar adeta küçük iktidarlarını kurmuşlardır hapisyanede.Siyasi iktidarlar, halktan, nasıl gönlünü hoş tutmasını bekliyorlarsa hapisyanede de gardiyanlar hükümlülerden aynısını bekliyor.Hukukun, kapitalizmin aracı olduğu görülüyor.

Kırmızı Mantolu Kadın isimli hikayede hapisyanelerin oluşturduğu psikolojik baskı altında kişilerin, normalde kabul etmek istemeyecekleri ve hatta şu anki sosyal anlayış doğrultusunda iş hukukumuzda da aykırı olan , günde on iki saatlik çalışma mahkumlar için mutluluk verir hale gelmiştir.Hukukun ıslah amacı taşımadığı, ceza amacı güttüğü rahatlıkla görülüyor.

Korku isimli hikayede Muammerin hukuktan adaleti sağlama beklentisi yok.İhbar durumunda gerçek olmadığını bildiği bir durumun araştırılabileceğini bile düşünmüyor.Sosyal anlamda adaletsiz olan dünyanın yükünü üzerine alışı, işsiz zamanlarında evine suçlu suçlu dönüşünde buluyoruz.Adamın Muammere yaptığı da adaletsiz bir davranış fakat kendince bir açıklaması var.Maaşı yetmiyor.Burada ekonomik şartların insanı suça itişini görüyoruz.

Naylon Hikaye'de insanların, şahsi menfaatleri doğrultusunda çalıştığı sürece iktidara sempati duyduğu görülüyor.Fakat asıl dikkat çekilmek istenen nokta, tüm bu insanların yaşadığı sınırlar içinde toplam menfaat düşünüldüğünde , insanların eşit şartlarda yaşaması amacıyla menfaatlerin paylaşılması yerine bir kısım insanın çok iyi şartlarda yaşamasına karşın çoğu insanın zor şartlarda yaşamaya maruz bırakıldığı sistemin getirildiği görülüyor.Menfaatlerin bu şekilde korunmasına hizmet eden hukuku da burjuva sempatiyle karşılıyor.Sistemin çarpıklığı bu yolla anlatılmak istenmiş.

Tokat hikayesinde Salih, özgürlüğün ve sosyal adaletin hukuk kanalıyla sağlanması gerektiğini düşünüyor.Bunu sağlamadığından yakınıyor.Ayrıca bu adaletsizliği umursamayan burjuvaya göstereceği aşırı tepki karşısında hukuktan ve çevresindekilerin de burjuvadan yana olacağı düşüncesiyle korkuyor.

Avare Yıllar'da Küçük Adam'ın annesi tarladaki haklarını almak için hukuk yoluna başvuruyor.Fakat netice daima neticesiz kalıyor.Hukuk, insanın hakkını alamamasına neden olan bir araç haline geliyor.Daha sonra annesinin yüzüne kapıyı çarpan kişinin evini yakmayı ya da oğlunu dövmeyi düşünür.Fakat bu davranışın, kendince adaleti sağlayacağını düşünse de bunu ,kanunların himayesindeki gururlu kalabalığa karşı yapmayı kayalara yumruk sallamaya benzetiyor.Burada yine hukukun sosyal ve ekonomik anlamda güçlülerin, yani burjuvanın yanında yer aldığını ve onları adeta dokunulmaz hale getirdiğini düşündüğü gösterilmektedir.

Bir Çocuk isimli hikayede çocuk, yapmayı düşündüğü harekete karşı alacağı hapis cezası ona ödül gibi geliyor.Aç karnının ve soğuk havaların çaresi olarak görüyor hapisaneyi.Proleterya ve burjuva arasındaki uçurum öylesine geniş ki burjuvaya mensup milletvekillerinin ceza olarak düzenlediği hukuki yaptırımlar işçi sınıfına mensup insanlara ödül gibi geliyor.Cezaevinin dışında, içindekine göre daha zor koşullarda yaşamaya mahkum ediliyorlar.Bu hikayede maddi durumu kötü insanlar için hapse girmek, özellikle de havaların soğuk olduğu aylarda adeta bir kurtuluş oluyor.Yemek ve sıcak yatak olarak algılanıyor.Pozitif hukuk sosyal adaleti sağlamak bir yana kendi ulaşmak istediği cezalandırma amacına da ulaşmıyor.

Sonuç

Kapitalizmin , çarkları çevresinde oluşturduğu endüstriyel toplumun dinamikleri, bireyin gerçekten bir birey olarak varolmasına izin vermiyor.Toplum denen kaotik düzen içinde oluşturulmuş bu yapı, bireylerin salt toplamından fazla bir şey olarak, işçi sınıfına mensup bireyin (haklara sahi) “kişi” olması özelliğini sindirip, emek gücü ve dolayısıyla sermayenin geleceğini garanti altına alan sistemi başarıyla oluşturuyor.Orhan Kemal, bu yollarla oluşturulmuş endüstriyel toplumun portresini başarıyla çizip okuruna sunuyor.

Orhan Kemal, hikayeleriyle ve romanlarıyla, eserlerinin geçtiği coğrafya üzerinde yaşayan, özellikle işçi sınıfına mensup bireylerin, kapitalist düzen içinde itibarsızlaştırılmasını, sömürülmesini, içindeki insan sevgisiyle yoğurup anlatmasını bilmiştir.Sanatının insan üzerindeki etkisi , eserlerin yazıldığı dönemin insanını, toplumcu gerçekçi bir yazarın gözünden anlatmak şeklindedir.Orhan Kemal'in hukuka etkisi ise daha adil ve daha sosyal anlayışları

yasalara ve yasaların uygulanması aşamalarında, daha da önemlisi insanlara kabul ettirme aşamasında uygulanması açısından etkili olduğu kanaatindeyim.

Kaynakça

1. <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11129/191/1/Ozerinc.pdf>
2. <http://www.orhankemal.org/links3/1151.htm>